

Jan Stachowicz

Lilla Knop

Politechnika Śląska

KAPITAŁ PRZEDSIĘBIORCZY JAKO CZYNNIK ROZWOJU LOKALNEGO

Streszczenie: W artykule podjęty został problem budowania i rozwijania lokalnego przedsiębiorczego kapitału, który zapewnia i buduje określony poziom samoorganizacji procesów wiedzy w społeczności lokalnej. Szczególną uwagę zwrócono na rolę kapitału przedsiębiorczego w rozwoju tych lokalnych systemów, które traktowane są jako słabo rozwinięte lub wręcz wykluczone. Zaprezentowane przykłady wskazują, że sytuacje kryzysowe stały się wyzwaniem, a aktywność ludzi, ich kompetencje i wyznawane wartości dały podstawy do budowy nowych potencjałów.

Słowa kluczowe: kapitał, przedsiębiorczość, rozwój lokalny.

1. Wstęp

Rozwój lokalny czy rozwój regionalny to dążenie (ukierunkowanie aktywności i procesów poznawczych) do wyróżnienia i kształtowania strategicznej przewagi regionów i lokalnych społeczności, dziś powszechnie uznawane za kluczowe dla racjonalizacji procesów gospodarowania i ogólnie dla procesów cywilizacyjnych. Jednak współczesne regiony rozwijają się, nie tyle wykorzystując swoje tradycyjne przewagi, np. endogeniczne zasoby materialne, surowce i rudy, gaz, ropa, węgiel, ale rozwijają się głównie jako grupy społeczności o szczególnych walorach, o wysokim potencjale kapitału intelektualnego. Regiony, np. innowacyjne, to miejsca, gdzie żyjące, pracujące i poznające się w nich społeczności tworzą szczególnie kapitał intelektualny, który staje się głównym czynnikiem budującym wartości określające rozwój regionu. Ale też żyjemy, pracujemy, uczymy się w *milieu* słabo rozwiniętych, peryferyjnych, problemowych. Przykładem takich środowisk są m.in. niektóre gminy (Bytom, Siemianowice Śląskie) województwa śląskiego, uznawanego w Polsce jako jeden z najlepiej rozwiniętych. Gminy te to szczególnie miejsca, przez lata poddawane szczególnie dynamicznemu i „wyniszczającemu” rozwojowi, opartemu na rozwoju branż przemysłów ciężkich wykorzystujących tradycyjne surowce energetyczne. Obecnie gminy te znalazły się na „rozdrożu” swojego strategicznego losu i w efekcie stawia się im konkretne pytanie: albo podziela los gmin nie rozwijają-

cych się, albo stratedzy lokalni, praktykujący zarządzania strategiczne, ludzie biznesu, nauki, znajdują nowe innowacyjne potencjały dla dalszego ich rozwoju.

Celem artykułu jest więc przedstawienie tych społeczności i przedsięwzięć lokalnych, które mimo słabo ocenianych zasobów i kapitału intelektualnego, potrafiły odnaleźć receptę na rozwój, której głównym składnikiem – przepisany „lekiem” – jest kapitał przedsiębiorczy społeczności lokalnej.

Kapitał przedsiębiorczy społeczności lokalnej rozumiemy jako tę część kapitału intelektualnego, która wpływa na zachowania przedsiębiorcze (aktywne, innowacyjne, skłonne do ryzyka i etyczne) członków danej społeczności, tworząc nowy potencjał dla rozwoju lokalnego.

Dla uzasadnienia prowadzonych rozważań zaprezentowano trzy przykłady aktywności lokalnych społeczności, które nie tylko stanowią zbiór dobrych praktyk, ale przede wszystkim wskazują, że prognozowanie rozwoju lokalnego i regionalnego winno wykorzystać potencjał i determinację tych społeczności lokalnych, które nie posiadając początkowo odpowiednich zasobów i możliwości, są w stanie osiągnąć sukces (mierzony miejscami pracy, wzrostem przychodów, wzrostem zamożności społeczeństwa lokalnego itp.)¹.

2. Kapitał przedsiębiorczy czynnikiem rozwoju lokalnego

Paradygmat wzajemnej współpracy nie tyle konkurujących społeczności lokalnych, ile wzajemnie się wspierających i rozwijających się w celu realizacji określonych przedsięwzięć wspomagających rozwój jakości życia ludzi opiera się na rozwoju sieci społecznych. Lokalne *milieu* to z jednej strony systemy społeczne, a z drugiej procesy rozwijających się sieci społecznych organizowanych wokół przedsięwzięć, projektów gospodarczych, społecznych itd. Słabsze systemy lokalne (z pozycji konkurencji o potencjalne zasoby) mają szanse i możliwości przekształcać i rozwijać się w kapitały, które mogą budować nowe wartości: wyższą jakość życia mieszkańców, rozwój gospodarczy.

Do czynników zapewniających rozwój społeczności lokalnej i regionalnej, opartej na „narastaniu” określonych wartości, należy zaliczyć:

- szczególne umiejętności, kompetencje, wiedza (umiejętności, kompetencje oraz wartości społeczne – inteligencja społeczna) członków społeczności lokalnych,
- strukturalne rozwiązania powodujące i zapewniające racjonalne zarządzanie wiedzą (generowanie nowej wiedzy – innowacje – transfer wiedzy z zewnątrz) oraz jej wykorzystanie i ochrona,
- tworzone i rozwijane zaufanie w środowisku lokalnej społeczności.

¹ W artykule przyjęto kryterium statystyczne zaproponowane przez Unię Europejską, która podzieliła przestrzeń europejską na tzw. NUTS-y. Rozważania prowadzone w artykule dotyczą poziomów NUTS 2-5, jednak założenia i przykłady odnoszą się przede wszystkim do NUTS 3-5.

Pozytywnym przykładem wykorzystującym wszystkie wskazane komponenty jest stworzenie i rozwój Beskidzkiej 5.

Beskidzka 5

W 2006 r. pięć gmin leżących w Beskidzie Śląskim: Brenna, Istebna, Szczyrk, Ustroń i Wisła podjęło współpracę w dziedzinie promocji swojego regionu w kraju i za granicą i przyjęło nazwę Beskidzka 5. Głównym celem projektu jest działanie na rzecz rozwoju turystyki i społeczności lokalnych na terenie gmin: Wisła, Ustroń, Szczyrk, Brenna, Istebna, zwiększenie krajowego i zagranicznego ruchu turystycznego w gminach Beskidzkiej 5 przez wypracowanie planów rozwoju i promocji, które przyczynią się do poprawy atrakcyjności turystycznej tego obszaru.

W ramach podejmowanych działań równolegle realizowane są dwa przedsięwzięcia:

1. „Program rozwoju i promocji produktów turystycznych oraz kulturowych gmin Beskidzkiej 5”, współfinansowany ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego. Jego efektem powinno być powstanie mikroregionu turystycznego „Beskidzka 5”, złożonego – na wzór turystycznych regionów w Europie Zachodniej – z kilku gmin. Budowa takiego mikroregionu turystycznego to unikalne, pierwsze tego typu przedsięwzięcie w Polsce;

2. W 2008 r. na podstawie uchwały 36 przedsiębiorstw działających w turystyce powstała Beskidzka Organizacja Turystyczna (BOT), z siedzibą w Ustroniu (obecnie Brenna).

Realizacja projektów ma się przyczynić nie tylko do zwiększenia ruchu turystycznego na obszarze Beskidzkiej 5, ale również przynieść liczne korzyści społeczne, m.in.:

- wzrost przychodów przedsiębiorstw działających w branży turystycznej;
- wzrost przychodów twórców lokalnych;
- powstanie nowych miejsc pracy w podmiotach działających w branży turystycznej;
- powstanie nowych przedsiębiorstw działających w tej branży;
- zmniejszenie bezrobocia i wynikające z tego oszczędności w świadczeniach dla bezrobotnych.

Beskidzka 5 realizuje cele m.in. poprzez działalność informacyjną, promocyjną, organizację imprez, tworzenie spójnego systemu informacji turystycznej, a także działalność gospodarczą, w tym sprzedaż pakietów turystycznych.

Działania podejmowane przez BOT opierają się na współpracy sieciowej, wykorzystującej przede wszystkim korzyści skali i powiązania funkcjonalne, opartej na modelu dystryktu włoskiego. BOT funkcjonuje głównie na terenie 5 beskidzkich miejscowości i jako stowarzyszenie odgrywa rolę koordynatora klastra. Działania są finansowane z projektów, środków gmin i składek członkowskich.

Jest to najbardziej aktywny klastr zainicjowany w ramach realizowanego projektu, a także jeden z najbardziej aktywnych klastrów turystycznych. Zaangażowanie podmiotów z 5 gmin i samych gmin to ogromne przedsięwzięcie, oparte ciągle na niewielkim zaufaniu, szczególnie między gestorami i gminami (stąd dwa równoległe przedsięwzięcia), słabej kulturze współpracy i braku kompetencji w zarządzaniu strukturami tego typu.

Źródło: [Knop 2009, s. 386-397].

Należy jednak zauważyć, że mimo ciekawych założeń, które angażowały zarówno bogate (Ustroń), jak i biedne (np. Brenna czy Istebna) gminy, a w nich różnych gestorów i instytucje, to proces jest powolny, oparty ciągle na słabym zaufaniu – szczególnie na linii gestorzy–władze. W efekcie przykład wskazuje na pierwsze próby, jakie podejmują społeczności lokalne wobec wyzwań stawianych im przez sektor usług turystycznych, zwłaszcza tych rozwijanych za granicą. Zadajemy sobie przy tym pytanie: gdzie i jak szukać czynników wpływających na lokalny rozwój w miejscu z problemami strategicznego rozwoju? Czy w obszarze problemów, które

praktyka zarządzania wychwytuje i stara się je racjonalnie rozwiązywać? W artykule zaznaczyliśmy, że czynnikiem tym jest dynamicznie postrzegany i rozumiany kapitał społeczny i intelektualny, jako potencjał rozwoju regionalnego oraz rozwoju lokalnego. Kapitał społeczny² stanowi czynnik sprawczy przekształcenia zasobów regionalnych i lokalnych, głównie kapitału intelektualnego społeczności lokalnych, regionalnych – staje się on czynnikiem sprawczym tworzenia nowych wartości w regionie (wartości dodanych z przekształceń, wykorzystania i rozwoju kapitału intelektualnego, tj. wiedzy, kompetencji, umiejętności, zdolności do współdziałania). Tak postrzegany kapitał społeczny jest szczególnym składnikiem kapitału intelektualnego regionu (więcej na temat uzasadnienia takiej koncepcji kapitału społecznego oraz instrumentów pomiaru i metodyki zarządzania kapitałem społecznym dla celów formułowania strategii rozwoju regionu zob. w pracach autora, np. [Stachowicz 2007]. Spośród wielu form i wymiarów kapitału społecznego wyróżniamy, w szczególności, koncepcję zaproponowaną przez M. Mroziewskiego [Mroziewski 2009]. Autor ten wyróżnia trzy formy (wymiar) kapitału społecznego: formę synergiczną, konkurencyjną oraz prakseologicznej spolegliwości (podmiotowo-aksjologiczną, uznającą podstawowe wartości ludzi (ich społeczną inteligencję) za główny czynnik ich społecznych relacji budowanych na więzach zaufania).

Pozostaje pytanie o czynnik dynamizujący, ukierunkowujący aktywność i procesy poznawcze ludzi, członków społeczności lokalnych, w kierunku budowy właśnie takiego kapitału społecznego. Jest to pytanie o czynniki spajające, harmonizujące, ale zapewniające wzajemne sprzężenie zwrotne, takich elementów jak: proaktywność, innowacyjność, społeczna odpowiedzialność, tak by w sposób zharmonizowany i spiralnie narastający rozwijały kapitał intelektualny. Czynnikiem dynamizującym procesy rozwoju kapitału intelektualnego – tak by zasoby nimi objęte skutecznie, efektywnie i społecznie odpowiedzialnie budowały wartości dodane, wartości dla rozwoju regionu – jest kapitał społeczny, rozumiany jako zarządzane procesy budowy pozytywnego zaufania, budowy sieci i współpracy ludzi i organizacji w lokalnej społeczności dla innowacyjnego uczenia się, dla jego przedsiębiorczego rozwoju. Podmiotami zarządzania tymi procesami są członkowie społeczności lokalnych, zwłaszcza proaktywni, innowacyjni, społecznie odpowiedzialni (w grupie tej na szczególną uwagę zasługują lokalni liderzy), a instrumentami zarządzania są klastry, struktury komunikacji, struktury przepływu, magazynowania oraz ochrony wiedzy w regionie, a także systemy edukacji i szkoleń, rozwiązania formalnoprawne, instrumenty rozwoju instytucji trzeciego sektora, samorządności i budowy społeczeństwa obywatelskiego.

² Kapitał społeczny jako szczególny zasób kapitału intelektualnego w regionie, a także teorie wyjaśniające zachowania innowacyjne i prorozwojowe społeczności regionu były przedmiotem badań socjologicznych, z zakresu polityki społecznej i nauk o zarządzaniu; zob.: [Putnam 1995; Coleman 1990; Fukuyama 1995; Szczepański 2001; Stachowicz 2005; 2006; Bratnicki, Dyduch 2003, s. 3-15].

Przykładem miasta, które podjęło próby rozwoju po okresie zastoju i mnożących się trudności, jest Bytom, uważany kiedyś za jedno z najlepiej rozwijających się ośrodków w regionie, a obecnie borykający się podstawowymi problemami egzystencji (zob. Bytom – miasto wielu wyzwań).

Bytom – miasto wielu wyzwań

Bytom leży w południowej Polsce, w południowo-zachodniej części Wyżyny Śląskiej, w województwie śląskim, w blisko 2-milionowej aglomeracji Metropolii Silesia. Obejmuje obszar o powierzchni 69,44 km², sąsiaduje z następującymi gminami i miastami: Chorzowem, Piekarami Śląskimi, Radzionkowem, Rudą Śląską, Świętochłowicami, Tarnowskimi Górami, Zabrzem i Zbrosławicami.

Główne problemy:

- niski poziom separacji ruchów wewnątrzmijskich i tranzytowych, niski poziom integracji układu komunikacyjnego, dekapitalizacja zasobów drogowej i szynowej infrastruktury komunikacyjnej,
- duża ilość terenów poprzemysłowych wymagających rekultywacji i rewitalizacji,
- ujemna różnica pomiędzy nowymi miejscami pracy a utraconymi,
- wysoki odsetek osób bezrobotnych do 25 roku życia,
- systematyczne obniżanie zamożności mieszkańców Bytomia,
- większe wpływy z podatku emerytów niż przedsiębiorstw.

Przedsięwzięcia:

1. Strategia Bytomia.

- W kształtowaniu przyszłości Bytomia bezwzględnie zachować należy: dziedzictwo urbanistyczno-architektoniczne, dziedzictwo przyrodnicze, tradycje kultury wysokiej i wielokulturową tożsamość mieszkańców, dorobek szkolnictwa specjalistycznego i kształcenia ustawicznego, osiągnięcia naukowe i poziom usług środowiska medycznego.
- Zasadniczej i natychmiastowej zmiany w Bytomiu wymaga: standard mieszkalnictwa, przestrzeni publicznych i usług publicznych, poziom obciążenia środowiska naturalnego, sposób użytkowania terenów i obiektów spuścizny poprzemysłowej, dostępność do lepszych miejsc pracy, jakość infrastruktury nauki, szkolnictwa wyższego oraz sektora badań i transferu technologii.
- W Bytomiu należy wykreować w pierwszym rzędzie: efektywność systemu transportu miejskiego i jego powiązanie z siecią regionalną, krajową i europejską, odpowiedzialne użytkowanie zasobów naturalnych w kształtowaniu bioróżnorodności, różnorodność form uczestnictwa w kulturze i spędzania czasu wolnego, innowacyjność lokalnego środowiska gospodarczego, aktywne i efektywne uczestnictwo w sieciach współpracy naukowej.

2. Działania społeczne.

- Stowarzyszenie Bytom Przyjazne Miasto – duża aktywność społecznych i lokalnych przedsięwzięć.
- Stowarzyszenie Młodzi Demokraci Bytom.
- Bytomskie Stowarzyszenie Pomocy Dzieciom i Młodzieży Niepełnosprawnej – Bytom.
- Stowarzyszenia kulturalne.

Ambicje mieszkańców miasta i jego władz są oceniane pozytywnie, jednak pogłębiające się problemy wymagają dużej determinacji. Podkreśla się przy tym niski poziom zaufania mieszkańców do władz.

Źródło: [Strategia rozwoju Bytomia... 2010].

Rozwój miasta Bytom jest uzależniony od wielu czynników, jednak najsilniej podkreśla się zaangażowanie władz i stowarzyszeń, w tym również gospodarczych, które jednoczą siły i wysiłki dla wspólnego rozwoju.

Zgodnie z przyjętą wcześniej definicją, dynamicznie rozumiany kapitał intelektualny regionu (wraz z jego wcześniej zdefiniowanym kapitałem społecznym) chcemy nazywać lokalnym kapitałem przedsiębiorczym. Od przedsiębiorczości członków społeczności lokalnych, przedsiębiorczości organizacji gospodarczych, organizacji publicznych, przedsiębiorczości liderów przedsięwzięć lokalnych zależy wiele, jak uczy doświadczenie regionów najszybciej rozwijających się, szczytujących się najwyższymi wskaźnikami jakości życia, wiedzy i innowacyjności, wartości obywatelskich. W komunikacie Komisji Europejskiej z prac nad przygotowaniem Programu „Europa 2020. Strategia na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu” czytamy, że priorytetami strategii Europa 2020 są [*Strategia na rzecz...*]:

- rozwój inteligentny – rozwój gospodarki opartej na wiedzy i innowacji;
- rozwój zrównoważony – wspieranie gospodarki efektywniej korzystającej z zasobów, bardziej przyjaznej środowisku i bardziej konkurencyjnej;
- rozwój sprzyjający włączeniu społecznemu – wspieranie gospodarki charakteryzującej się wysokim poziomem zatrudnienia i zapewniającej spójność gospodarczą, społeczną i terytorialną.

Trzy powyższe priorytety są z sobą wzajemnie powiązane i dają obraz europejskiej społecznej gospodarki rynkowej w XXI w.

Dlatego, mimo pewnego opóźnienia koncepcji, metodyk zarządzania strategicznego w regionach w stosunku do podejść metodycznych kształtujących praktykę zarządzania strategicznego w organizacjach gospodarczych, właśnie podejście zasobowe w zarządzaniu strategicznym [Hamel, Prahalad 1985], upatrujące podejścia tych głównych czynników rozwoju regionu w jego endogenicznych zasobach i kompetencjach, staje się coraz bardziej uświadomione w praktykowaniu zarządzania strategicznego w regionach. A. Chodyński [Chodyński 2007], T. Kraśnicka [Kraśnicka 2002], M. Bednarczyk [Bednarczyk 2001] formułują liczne tezy i przemyślenia podkreślające wagę tzw. przedsiębiorczości społecznej i administracyjnej dla społeczności lokalnych, regionalnych. Podmiotami tej przedsiębiorczości są organizacje sektora publicznego: organy państwa, samorządu terytorialnego i tworzonych przez nie organizacji, a także organizacje sektora społecznego i obywatelskiego – organizacje trzeciego sektora, organizacje non-profit i pozarządowe, a przede wszystkim środowisko biznesu i nauki. Przedmiotami tej przedsiębiorczości są natomiast programy regionalne, lokalne, jako strategie rozwoju regionalnego i lokalnego; są nimi także wielkie programy systemowe, np. reforma służby zdrowia itd. Wracając do społeczności miast i gmin, które charakteryzuje słaby potencjał i zasoby wewnętrzne, należy zauważyć, że wspomniane słabości stają się faktycznie potencjalnymi czynnikami ich kryzysowego procesu przemian, a dzięki temu rozwijają się przedsięwzięcia,

Bałtów – gmina, która ożywiły dinozaury

W 2001 r. mieszkańcy Bałtowa uznali, że poziom degradacji gminy jest na tyle wysoki, że bez konkretnych działań gmina niestety upadnie. Wśród zainteresowanych znaleźli się: nauczyciele, rolnicy, rzemieślnicy i przedsiębiorcy. Niekwestionowanym liderem tej grupy był Piotr Lichota – jego empatia, odwaga i charyzma zachęciły większość mieszkańców do działania. Obecnie mieszkańcy mogą powiedzieć, że podjęte wyzwanie i ryzyko przyniosły duże korzyści ekonomiczne i społeczne.

W efekcie pięcioletnich przemyślanych działań powstały 4 podmioty ekonomii społecznej o jasno sprecyzowanych i zróżnicowanych celach i formach działania, nie dublujące się, lecz uzupełniające. Wszystkie przedsięwzięcia mają wspólny cel – rozwój turystyki:

- „Bałt” – poza splywami zajmuje się działalnością edukacyjną i projektową, umożliwia powstanie nowych produktów poprzez stworzenie przestrzeni dla kontaktów i edukacji lokalnego rzemiosła czy właścicieli gospodarstw agroturystycznych. W 2005 r. w ramach Programu PHARE 2003 stowarzyszenie stworzyło Centrum Wspierania Turystyki Wiejskiej, które wspomaga gospodarstwa agroturystyczne (szkolenia, doradztwo) oraz promuje działania służące różnicowaniu źródeł dochodu w rolnictwie.
- „Delta” – podmiot ściśle gospodarczy, nastawiony na tworzenie nowych miejsc pracy. Przełomowe znaczenie dla działania gminy miało znalezienie w 2003 r. śladów dinozaura. W efekcie pojawił się pomysł stworzenia Parku Jurajskiego – jednego z pierwszych w Polsce, obecnie największego. Poza Parkiem Jurajskim i stokiem narciarskim prowadzi także m.in. Ośrodek Jazdy Konnej „Kraina Koni” z końmi zimnokrwistymi rasy mało-polskiej i huculami oraz „Zwierzyniec”, gdzie podczas ekosafari można zobaczyć alpaki, lamy, strusie, danielę i egzotyczne ptaki – wszystkie zwierzęta są kupowane z polskich hodowli.
- Fundacja „Partnerstwo Krzemieny Krag” – wspiera i rozwija markowy produkt turystyczny wychodzący poza ramy gminy.
- „Allozaur” – przedsiębiorstwo społeczne obsługujące powyższe podmioty oraz mieszkańców Bałtowa.
- Rezultaty realizowanych projektów:
 - powstały 4 podmioty ekonomii społecznej, świadczące różnorodne usługi turystyczne: Stowarzyszenie „Bałt” zatrudniające 12 osób, „Delta” – 101 osób, „Allozaur” – 13 osób, „Krzemienny Krag” – 2 osoby;
 - w podmiotach tych utworzono 128 miejsc pracy, głównie dla trwale bezrobotnych;
 - powstała infrastruktura turystyczna: miejsca noclegowe, obiekty gastronomii, gospodarstwa agroturystyczne;
 - utworzono infrastrukturę społeczną, miejsca na działalność społeczną, kulturalną, imprezy plenerowe;
 - rocznie Bałtów odwiedza ponad 200 tys. turystów;
 - bezrobocie w gminie spadło z 30 do 7-8%;
 - dochody budżetu gminy wzrosły z 4,5 do 9 mln zł;
 - wizerunek gminy zmienił się z zacofanego zaścianka na atrakcyjne lokalne centrum turystyczne i ośrodek promieniujący inicjatywami na cały region;
 - zmieniło się podejście osób angażujących się w program – z ironicznego lub wrogiego na aprobujący i współuczestniczący.

Koszty i finansowanie przedsięwzięć:

- Koszt inwestycji: 20 tys. zł – stworzenie bazy organizacyjnej wraz z zakupem sprzętu, 50 tys. zł – zakup tratw, 32 tys. zł – zakup pierwszego dinozaura.
- Koszt działalności bieżącej rocznie: 3,5 mln zł – koszty stałe, w tym wynagrodzenia i opłaty, 3-4 mln zł inwestycji, w tym: uruchomienie splywu tratwami, Bałtowskiego Parku Jurajskiego, stadniny koni, stoku narciarskiego, Zwierzyńca Bałtowskiego.
- Inwestorzy: Stowarzyszenie „Bałt”, Stowarzyszenie „Delta”, Przedsiębiorstwo Społeczne „Allozaur”.
- Sponsorzy prywatni: mieszkańcy Bałtowa, Ostrowca Świętokrzyskiego i sąsiednich miejscowości, lokalni przedsiębiorcy, przedsiębiorstwa i koncerny krajowe, przedsiębiorstwa i koncerny zagraniczne, fundacje i stowarzyszenia krajowe i zagraniczne.
- Udział środków publicznych w uruchomieniu i prowadzeniu działalności: Program Aktywizacji Obszarów Wiejskich 2002-2003, Program Agro-Bałtów 2004-2005, Program Sapard 2004-2005, Program Centrum Wspierania Turystyki Wiejskiej 2005-2006 r., Program LEADER + 2005-2007, Program EQUAL 2005-2007.

Stopień ekonomicznej samowystarczalności. Na razie przedsięwzięcie nie jest samowystarczalne z uwagi na coroczny wysoki poziom inwestycji w infrastrukturę turystyczną. Dzięki wsparciu środków publicznych budżet może być realizowany bez większych problemów. Optymistyczne jest to, że z roku na rok przychód z tytułu prowadzenia działalności gospodarczej wzrasta.

których wcześniej nie identyfikowano jako rozwojowe. Jako przykład niech posłuży przypadek gminy Bałtów – uważanej za „perełkę” ekonomii społecznej.

3. Przedsiębiorczość lokalna – nowe wyzwania

Spółeczności lokalne i regionalne charakteryzują się różnymi potencjałami strategicznego rozwoju. Bronimy tezy, że te miejsca – regiony, subregiony, miasta, gminy – które cechują się niskimi zasobami: niskim poziomem kapitału intelektualnego, niskimi możliwościami zasilania zewnętrznego w kapitał, niską wiedzą pracowników z zewnątrz imigrujących do regionu, słabą infrastrukturą i ogólnie niskimi wskaźnikami jakości życia, innowacyjności, przedsiębiorczości itd., to miejsca czy gminy, które nie muszą być wykluczone. Sprawiedliwość dziejowa, ufność i duma ludzi funkcjonujących w takim środowisku wydają się nie zgadzać z diagnozami odbierającymi tym miejscom możliwości rozwoju.

Pamiętamy, że rozwój regionalny przejawia się jako wzrost produktu regionalnego, dochodów pieniężnych oraz poprawa jakości życia i środowiska [Klasik 2002]. Natomiast rozwój lokalny odnosi się głównie do problematyki społecznej i gospodarczej na poziomie miast i gmin. Celami strategicznymi rozwoju lokalnego są [Brol 2001]:

- zapewnienie maksymalnej aktywności gospodarczej podmiotów gospodarki lokalnej,
- zapewnienie możliwie najwyższego poziomu warunków bytowych oraz możliwości konsumpcyjnych społeczności lokalnych,
- wykorzystanie zasobów lokalnych ekosystemu zgodnie z zasadami rozwoju równoważonego.

Rozwój lokalny, rozwój regionalny stawia w nowym świetle kwestie odpowiedzi na pytania: jak rozumiemy, definiujemy region, co to znaczy wyodrębnić region, budować tożsamość regionu?

Ogólnie wyodrębnienie regionu z otoczenia opieramy na wielu kryteriach: geograficznych, socjologicznych, ekonomicznych i politycznych. Kryteria geograficzne, zwykle traktowane jako wyjściowe, pierwotne, mają istotny wpływ na integrację i tożsamość ludności regionu; kryteria socjologiczne wpływają na tożsamość i integrację lokalnych społeczności, kryteria ekonomiczne są związane z terytorialnym podziałem pracy, natomiast kryteria polityczne, jako kryteria sztuczne, wtórne, narzucone przez państwo, uwzględniając pozostałe rodzaje kryteriów, stanowią o podziale terytorialnym kraju.

Coraz częściej, wobec presji praktyki zarządzania rozwojem regionów, region jest też rozumiany jako obiekt geograficznie ukształtowany przez relacje społeczne, które zachodzą w określonej przestrzeni i uwidaczniają się w formie materialnej lub symbolicznej [Allen, Cochrane 2007; Amin 2004; Lagendijk 2007]. Region definiowany jest także za pomocą powiązań i relacji zachodzących zarówno w ramach, jak i poza ustalonymi granicami terytorialnymi. Współczesne podejście systemowe po-

woduje, że regiony są systemami wzajemnie powiązanych sieci różnorodnych procesów ludzkiej aktywności, które są organizowane dla różnych celów, co bardziej szczegółowo oznacza procesy zarządzania wiedzą dla podjęcia i realizacji określonych aktywności. Według R. Floridy i jego współpracowników, region czy społeczność lokalna może stać się generatorem wiedzy, jeśli:

- dużo wcześniej na poziomie lokalnym rozwijane są nowe sposoby zarządzania o dużym poziomie elastyczności,
- procesowi temu towarzyszy duża otwartość na nową wiedzę, szerokie uczestnictwo w partnerstwie publicznym i prywatnym, umiejętne łączenie kompetencji przez współdziałanie partnerów regionalnych, głównie przedsiębiorców i władz regionu [Florida, Gulden, Mellander 2007].

Problemy:

- praktyki zarządzania rozwojem regionu,
- zapewnienia mieszkańcom wysokich standardów jakości życia,
- wykorzystania uświadomionych potrzeb i wartości mieszkańców, w tym głównie ich coraz rozleglejszej wiedzy, przekonań oraz wartości,
- znaczenia kapitału intelektualnego regionu jako czynnika zarówno warunkującego zapewnienie jakości życia mieszkańców, jak i czynnika rozwoju i postępu,
- uznania wartości umiejętności współpracy i współdziałania – kapitału społecznego – za kluczowy czynnik rozwoju jakości życia mieszkańców,

to przyczyny konieczności uznawania i rozumienia regionu, subregionu czy lokalnego systemu jako „stającej się”, działającej i poznającej się społeczności [Stachowicz 2007; 2008].

Społeczne i etyczne problemy zarządzania stają się więc kluczowe dla rozwoju regionalnego i lokalnego. Dominują nad problemami gospodarowania, maksymalizacji efektywności gospodarowania, problemami kształtowania infrastruktury regionu. Nie tyle mówimy o dominacji problemów społecznych i etycznych, ile o ich roli jako warunku *sine qua non* sprawnego, efektywnego i etycznego rozwiązywania problemów lokalnych i regionalnych. Procesy aktywności i koniecznego poznawania (tworzenia, transferu i wykorzystywania wiedzy koniecznej dla tych wszelkich aktów działalności) zachodzą w relacjach między ludźmi w organizacjach, instytucjach oraz rodzinach tworzących społeczności lokalne. Relacje te strukturalizują sieci społeczne. Stąd – podobnie jak organizację – regiony postrzegamy i rozumiemy jako sieci społeczne, bo taka jest presja i wymogi rozwiązywania problemów trwania i rozwoju regionu [Stachowicz, Bojar 2008a; 2008b]. Region jest więc określonym systemem społecznym, ale też jest procesem „stawania się” społeczności lokalnych i regionalnej. Takie postrzeganie i rozumienie regionu – i jako system, i jako proces – nie tyle nie wypiera innych wzorców rozumienia regionu, ale posiada status równorzędny w stosunku do innych wzorców, budowanych głównie na podstawie systemowego podejścia i myślenia.

Regiony rozwijające się, o wysokim potencjale przedsiębiorczości charakteryzują się występowaniem specyficznych *milieu*, w których następuje koncentracja

zasobów ludzkich o szczególnych kompetencjach kreowania i wykorzystywania wiedzy, a także szczególnymi strukturami – koncentracją i bliskością relacji ułatwiających procesy kreowania i przepływu nowej wiedzy w regionie. Założenia te dotyczą zarówno regionów rozwijających się, jak i tych, które walczą o swój byt. Metodyczną rekomendacją dla formułowania i wdrażania regionalnych instrumentów dla takiego rozwoju regionów jest koncepcja tzw. potrójnej helisy³. Aktywność lokalnych podmiotów, odpowiednie założenia rozwoju i skuteczne wykorzystanie narzędzi polityki regionalnej pozwala na budowanie efektywnych relacji pomiędzy samorządami, biznesem i nauką, które w efekcie tworzą i rozwijają kapitał przedsiębiorczy społeczności lokalnej czy regionalnej.

4. Podsumowanie – w kierunku lokalnej przedsiębiorczości

Prowadzone rozważania i zaprezentowane przykłady pozwoliły sformułować kilka końcowych obserwacji i postulatów, które winny się stać tematem kolejnych rozważań:

1. Przedsiębiorczość lokalna (społecznie odpowiedzialnie przedsiębiorcza) to taka forma społeczności lokalnej czy regionalnej, która „staje się” i „dzieje się” jako proces złożony z proaktywnych, proinnowacyjnych i społecznie odpowiedzialnych zachowań organizacji (przedsiębiorstw, instytucji, przedsięwzięć) i jednostek konstytuujących lokalną przestrzeń. Proces ten nie jest obcy również regionom i miejscom słabiej rozwijającym się.

2. Postulaty budowy i rozwoju kapitału społecznego społeczności lokalnej czy regionalnej to:

- dokładna charakterystyka słabych i silnych stron trzech czynników konstytuujących kapitał intelektualny regionu czy społeczności lokalnej,
- projektowanie/odkrywanie w społeczności lokalnej ludzi i zespołów o określonych kompetencjach,
- budowa i utrwalenie mechanizmów i instrumentów zarządzania kapitałem intelektualnym w celu skutecznego zaplanowania i realizacji strategii rozwoju.

3. Kapitał przedsiębiorczy rozumiany na poziomie regionalnym czy lokalnym to dynamicznie (zespalone i harmonizowane w procesach realizacji określonych przedsięwzięć regionalnych, procesów wytwórczych i innych aktywności ludzi w regionie) rozumiane elementy kapitału intelektualnego, takie jak:

- ludzie, lokalni liderzy (ich wiedza, szczególne kompetencje, umiejętności), instrumenty, organizacje i instytucje oraz sieci tych podmiotów, które kreują, pod-

³ *Triple helix* jest modelem innowacji, który obejmuje wzajemne złożone relacje zachodzące w procesie kapitalizacji wiedzy pomiędzy trzema rodzajami podmiotów: ośrodkami naukowymi (uniwersytety, ośrodki badawczo-naukowe, instytucje wspierające), przemysłem (przedsiębiorstwa) i rządem (włączając w to instytucje samorządowe). Budowanie i rozwijanie relacji zgodnie z tym modelem ma na celu stymulowanie rozwoju gospodarczego opartego na wiedzy; zob. [Etzkovitz 2002].

trzymują, rozwijają i wykorzystują aktywność członków społeczności lokalnych;

- kompetencje, umiejętności, wiedza, instrumenty, relacje międzyorganizacyjne tworzące, zapewniające, rozwijające przepływy wiedzy w regionie;
- moralne wartości członków organizacji (sieci społecznych), upowszechniane i podzielane normy społeczne, umiejętności współpracy, system prawny.

4. Kapitał przedsiębiorczy w regionie zapewnia i buduje określony poziom samoorganizacji procesów wiedzy w regionie, jako warunku postępującej autopojetyczności regionu. Wymienione wyżej czynniki składowe kapitału przedsiębiorczego wzajemnie się warunkują, wzmacniają, napędzają, budując potencjał rozwojowy regionu.

Literatura

- Allen J., Cochrane A., *Beyond the territorial fix: regional assemblages, politics and power*, „Regional Studies” 2007, vol. 41.
- Amin A., *Regions unbound: towards a new politics of place*, „Geografiska Annaler” 2004, vol. 86B.
- Atlas dobrych praktyk ekonomii społecznej. Bałtów – gmina, którą ożywiły dinozaury*, <http://www.ekonomiaspoleczna.pl/x/433245>.
- Bednarczyk M., *Organizacje publiczne. Zarządzanie konkurencyjnością*, PWN, Warszawa–Kraków 2001.
- Bratnicki M., Dyduch W., *W poszukiwaniu wyceny kapitału społecznego*, „Organizacja i Kierowanie” 2003, vol. 1.
- Brol R. (red.), *Ekonomika zarządzania miastą*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu, Wrocław 2001.
- Chodyński A., *Wiedza i kompetencje ekologiczne w strategiach rozwoju przedsiębiorstw*, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2007.
- Coleman J.S., *Foundation of Social Theory*, Harvard University Press, Cambridge 1990.
- Etzkovitz H., *The Triple Helix of University-Industry-Government. Implications for Policy and Evaluation*, SISTER, Stockholm 2002.
- Florida R., Gulden T., Mellander Ch., *The Rise of the Mega Region*, The Martin Prosperity Institute, University of Toronto, Toronto 2007.
- Fukuyama F., *Trust: The Social Virtue and The Creation of Prosperity*, Free Press, New York 1995.
- Hamel G., Prahalad C.K., *Do you really have a global strategy?*, „Harvard Business Review” lipiec/sierpień 1985.
- Klasik A., *Strategie regionalne. Formułowanie i wprowadzanie w życie*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Katowicach, Katowice 2002.
- Knop L., *Poziom rozwoju klastrów w województwie śląskim*, [w:] J. Pyka (red.), *Nowoczesność przemysłu i usług. Konkurencja i kooperacja w strategiach zarządzania organizacjami*, Towarzystwo Naukowe Organizacji i Kierownictwa, Oddział Katowice, Katowice 2009.
- Kraśnicka T., *Koncepcja rozwoju przedsiębiorczości ekonomicznej i pozaekonomicznej*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Katowicach, Katowice 2002.
- Legendijk A., *The accident of the region. A strategic relational perspective on the construction of the region's significance*, „Regional Studies” 2007, vol. 41.
- Mroziewski M., *Kapitał intelektualny współczesnego przedsiębiorstwa*, Difin, Warszawa 2009.

- Raport o stanie miasta Bytom 2009*, Urząd Miasta Bytom, Bytom 2010.
- Putnam R.D., *The prosperous community. Social capital and public life*, „American Prospect” 1993, vol. 4/13.
- Stachowicz J., *Kapitał społeczny projektów regionalnych głównym czynnikiem rozwoju regionu*, [w:] E. Bojar (red.), *Zarządzanie Rozwojem Lokalnym i Regionalnym w Aspekcie Integracji Europejskiej*, Towarzystwo Naukowe Organizacji i Kierownictwa, Lublin 2005.
- Stachowicz J. (red.), *Intellectual Capital Management in Regional Pro-Innovative Networks*, Akademicka Oficyna Wydawnicza EXIT, Warszawa 2006.
- Stachowicz J., Bojar E., *Clusters – a Chance for Regional Development in Poland*, referat wygłoszony na Światowym Kongresie RSAI, São Paulo 2008a.
- Stachowicz J., Bojar E., *Konstruowanie dynamiki procesów poznawczych w organizacjach i regionie – racjonalizacją organizowania rozwoju sieci*, [w:] E. Bojar, J. Stachowicz (red.), *Konkurencja i koegzystencja regionów w procesie integracji europejskiej: sieci proinnowacyjne w zarządzaniu regionem wiedzy*, Wydawnictwo Politechniki Lubelskiej, Lublin 2008b.
- Stachowicz J., *Presja innowacji w zarządzaniu. W kierunku nowego paradygmatu organizacyjnego zarządzania*, referat wygłoszony na konferencji „Współczesne kierunki rozwoju nauk o zarządzaniu”, cz. II, Wydawnictwo Górnośląskiej Wyższej Szkoły Handlowej w Katowicach, Katowice 2008.
- Stachowicz J., *W kierunku nowego paradygmatu organizacyjnego – perspektywy rozwoju zarządzania strategicznego*, [w:] *Dynamika zarządzania organizacjami: Paradygmaty – Metody – Zastosowania*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Katowicach, Katowice 2007.
- Strategia na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu*, Komunikat Komisji Europa 2020, http://ec.europa.eu/eu2020/pdf/1_PL_ACT_part1_v1.pdf.
- Strategia rozwoju Bytomia na lata 2009-2020*, Bytom 2009.
- Szczepański M. (red.), *Jaki region? Jaka Polska? Jaka Europa? Studia i szkice socjologiczne*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2001.
- Uchwała nr 105 Rady Ministrów z dnia 28 grudnia 2000 r. w sprawie przyjęcia Narodowej Strategii Rozwoju Regionalnego 2001-2006*, „Monitor Polski” 2000, nr 43, poz. 851.

ENTREPRENEURIAL CAPITAL AS A FACTOR OF LOCAL DEVELOPMENT

Summary: In the paper its authors take up the problem of building and developing the entrepreneurial capital which provides and creates a determined level of self-organization of knowledge processes in the local society. Particular attention is paid to the role of entrepreneurial capital in the development of those local systems which are regarded as poorly developed or even excluded. The presented examples show that crisis situations became a challenge and, moreover, activity of people, their competence and believed values formed the bases for the creation of new potentials.